

Adolf Jebavý – uzenářský mistr a mecenáš kulturního života K historii a pramenům jednoho z nejvýznamnějších brněnských výrobců

Marie Gilbertová

Mgr. Marie Gilbertová
Technical Muzeum in Brno
Purkyňova 105
612 00 Brno
Czech Republic
email: gilbertova@tmbрно.cz

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2019, 7:1:155-166

Adolf Jebavý – A Master Butcher and Local Cultural Benefactor. On the history and archive sources concerning one of the most significant Brno producers in the 20th Century

This paper focuses on the history and production of the Adolf Jebavý factory – one of the famous family meat industry companies in Brno in the first half of the 20th Century. From the time of the first owner, Adolf Jebavý (1872-1938), and later his equally significant son, also named Adolf (1903-after 1948?), the company has grown into an important and famous Brno meat products producer and exporter. This company produced mostly canned meat, various kinds of sausages, patés and other foods, with a brand mark “Delica”. These products were also very popular in foreign countries (as well as with the Czech minority overseas). The company had several shops in Brno at the Křenová street, on the Náměstí Svobody square, in Královo Pole, but also in other cities, for example in Luhačovice.

This paper is based on extensive company archive funds from the Brno Moravian Land Archives, where we can find information about company production, sales management, export and other important facts about this producer, such as private correspondence, war damages evidence and also evidence on the occasion of the political and administrative changes in the government in 1948.

The topic was also put into larger context, as this study also briefly focuses on the history of butchers as well as on the history of companies and production in the first half of the 20th Century in Czech lands.

Key words: industry, factories, industry history, production, butchery, meat industry, crafts

Brno jako křižovatka obchodu a průmyslu

Počátky brněnského průmyslu se začaly vytvářet za hradbami. V předměstích, která se rozvíjela až do momentu propojení se s historickým centrem ve Velké Brno (1919), bujela řemesla a první výroby a manufaktury.

Na nových ulicích, které dnes paprskovitě směřují od centra města, se usazovali budoucí velkopodnikatelé, kteří svojí činností utvářeli brněnskou průmyslovou, ale i kulturní krajinu. Rozvoj výroby a řemesel a příliv nových obyvatel do města byl zejména v 19. století natolik razantní, že brzy předčil jiná města, která byla rovněž součástí vlny změn a vývoje. Jedním z nově zbudovaných předměstí, které se váže k tématu tohoto příspěvku, byla Lidická ulice (původně Velká Nová ulice), oblast Křenové a další.

Klíčovým historickým momentem pro brněnský průmysl byla železnice, která z města roku 1838 vytvořila důležitý dopravní uzel a díky níž mohl obchod a vývoj strojů vzkvétat. Brno se stalo skutečným velkopřůmyslovým centrem. Ačkoli potravinářský průmysl nebyl v Brně nejsilnějším odvětvím, představoval rovněž významnou výrobní část. Veškeré podniky napříč odvětvími poznamenal rozpad Rakouska-Uherska, ale i následná krize ve 20. letech, druhá

světová válka a politické změny po roce 1948, jež znamenaly praktickou likvidaci původních samostatných podniků s dlouholetou tradicí.¹

K historii řeznictví a uzenářství v českých zemích – cechy a společenstva

Řeznictvím nazýváme „základní, početně nejsilnější městské potravinářské řemeslo, spočívající v porážce zvířat a zpracování i prodeji masa“². Patřilo mezi základní řemesla, ze kterého se vyvinuly další obory jako brašnářství, koželužství, atd.

Snahy o sdružování řezníků do cechů pozorujeme v českých zemích již od 12. století a toto řemeslo se v souvislosti s nárůstem obyvatel a spotřebou masa rozšiřovalo. Řeznické řemeslo se rozvíjelo na venkově i v nově zakládaných městech, kde řezníci dodávali maso spíše zámožnějším občanům, zatímco pekaři pekli pro nejhudší vrstvy. První znak byl řeznickému cechu udělen Janem Lucemburským v Praze a měl podobu bílého lva na červeném pozadí³. Na Moravě měl však jinou podobu a to dvě zkřížené řeznické sekery⁴. Ve znaku brněnských řezníků se lev začal objevovat až od 30. let 15. století.⁵ Míru jeho rozšíření v těchto městech pak můžeme odhadnout podle počtu masných krámů. Nejstarší z nich byly například založeny v Praze za vlády krále Přemysla Otakara II. roku 1234 u kostela svatého Václava. V těchto krámech se k prodeji nabízelo čerstvé maso, přičemž dobytek byl zabíjen v jatečních chlévech případně na obecních jatkách. Masné krámy byly redukovány také cechovními a městskými nařízeními. Maso se prodávalo také na masných trzích. Řeznické cechy si postupně vybudovaly silné postavení i přes války a další dějinné zvraty a v průběhu staletí se také formovaly v řeznická společenstva.

Živnostenská společenstva a grémia, která vznikala po zrušení cechů⁶, pokračovala nadále v původních principech, pouze přizpůsobených dobovým požadavkům a průmyslovému vývoji. Společenstvo řezníků a uzenářů, jejímž členem byla i firma Adolfa Jebavého, zahrnovalo do svých řad majitele firem a živostí v řeznickém a uzenářském (nebo řeznicko-uzenářském oboru). Členem se musel stát každý, kdo s příslušným oprávněním porážel a tzv. pařil (tedy čistil a zbavoval štetin a chlupů) dobytek a maso pak prodával v obvodu města Brna. Firmy, které toto řemeslo provozovaly formou tovární výroby, mohly být dobrovolnými členy, pokud jejich členství schválilo předsednictvo.⁷

Řeznický cech oslavil v roce 2010 výročí 700 let a k této příležitosti byla ve spolupráci s Českým svazem zpracovatelů masa vydána rozsáhlá publikace Ladislava Steinhausera „700 let se lvem ve znaku.“⁸

Vzdělávání v řeznicko-uzenářském oboru

Rádné vzdělání bylo podmínkou členství v cechu již od dob Karla IV. a cechy samotné také výrazně ovlivňovaly kvalitu výuky a výběr budoucích učňů. Moderní učňovské školy byly

¹ VYSKOČIL, Aleš. *Brno – Průmyslové město*. Praha : Paseka, 2014. 103 s.

² *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, sv. 3. Praha : Mladá Fronta, 2007, s. 877-878.

³ K současné podobě tohoto znaku např. <https://www.velebn.cz/reznici-a-uzenari>

⁴ Tento typ znaku můžeme vidět například v Brně na budově divadla Reduta na Zelném trhu. Je zde umístěn na připomínku bývalých masných krámů, které se vedle divadla nacházely. Podoba znaku viz: <https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=preview&image=18882>

⁵ STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*. Brno : Český svaz zpracovatelů masa, 2010, s. 8.

⁶ Cechy začaly být rušeny ve druhé polovině 18. století a následně především v 19. století.

⁷ Viz STEINHAUSEROVÁ, Hana. *Z historie řezníků a uzenářů v Brně*. Bakalářská diplomová práce. Brno : Masarykova univerzita, 2012, 47 s.

⁸ Viz STEINHAUSER, Ladislav. *700 let se lvem ve znaku*. Brno : Český svaz zpracovatelů masa, 2010, 447 s.

budovaný v dôsledku priemyselnej revolúcie a rastúcej potreby po vyučených pracovníkoch. Potrebná doba pro dosažení vzdělání a výučního listu byla dva až čtyři roky. Do učení se mohli přijímat odborníci, kteří byli členy Společenstva řezníků v Brně⁹. Další vývoj nastal v 80. letech 19. století, kdy právě toto Společenstvo založilo živnostenskou školu pro učně řeznické a uzenářské živnosti. V letech 1908 – 1914 fungovala pod názvem Odborná pokračovací škola pro společenstvo řezníků, uzenářů, mydlářů.

Brněnské jatky

V roce 1899 vznikly městské ústřední jatky na ulici Masná, kterým předcházely jatky zbudované v roce 1877 v oblasti ulice Křenová. Ty však svojí kapacitou nestačily neustále se rozvíjícímu městu a proto byly přistavěny budovy, které daly základ těmto městským jatkům. Ve stejném roce, kdy Adolf Jebavý starší, zakladatel budoucí velkovýroby, započal své podnikání. V tomto období také vzkvétal čilý export do země Rakouska-Uherska, který byl po roce 1918 utlumen, ale vzhledem ke vzniku tzv. Velkého Brna¹⁰ byla poptávka pokryta a využit byl celý areál jatek. Ve 20. letech 20. století se pak areál rozšířil například o pokladnu pro dobytčí a masné trhy a masnou burzu, ve 30. letech o prostory hovězí porážky, dršťkárny a desinfekční stanice pro vozidla. Byla zde umístěna rovněž kafilerie (zde se zpracovávalo nepoživatelné maso a vyráběla masokostní moučka), sběrna kůží a další. V areálu fungovala rovněž laboratoř na testování vzorků masa a mléka a další potraviny. Činností městských jatek byla kromě zásobování masem také hospodářská kontrola kvality masa, nákupní a výkupní činnost a dovoz masa z venkova. Jatky fungovaly jakožto obecní zařízení do roku 1951, kdy byly předány národnímu podniku Masna, stejně jako podnik A. Jebavého a dalších.¹¹

Firma Adolf Jebavý

Obr. 1: Pobočka firmy v Brně na Náměstí svobody, 1939

Zakladatel budoucího velkopodniku na zpracování masa a výrobu uzenin a masových konzerv Adolf Jebavý¹² se vyučil v roce 1892 a svoji první továrnu na uzeniny otevřel následně v roce 1899. V roce 1929 se do firmy přidali i jeho synové, Cyril a Adolf a firma byla zapsána do obchodního rejstříku s předmětem podnikání řeznictví a uzenářství. Cyril Jebavý pak z firmy vystoupil v roce 1932.

První provozovnou v počátcích firmy Adolfa Jebavého byla pobočka na ulici Nové (dnešní Lidická). Firma se postupně rozrůstala a sídlem se stal dům na ulici Křenová 35, kde byla rovněž prodejna. V roce 1931 zde A. Jebavý získal koncesi na provozování hostinské živnosti. V hostinci byly podávány výrobky firmy ze studené i teplé kuchyně. V roce 1934 byl prodej rozšířen na drůbež a zvěřinu.¹³ Firma měla své prodejny rovněž na ulici Palackého v Králově

⁹ Celý název zněl Společenstvo řezníků, uzenářů a mydlářů. Jednalo se o nástupce Cechu řezníků (od roku 1860). Viz také aktivity Adolfa Jebavého v oblasti vzdělávání.

¹⁰ Tj. připojení 23 příměstských obcí Brnu v roce 1919.

¹¹ Viz též Moravský zemský archiv (dále MZA), fond Adolf Jebavý, továrna uzenin a masových konzerv, H367 (dále fond H367), karton 4.

¹² Adolf Jebavý starší (1872-1938). Ve firmě působil rovněž jeho syn, Adolf Jebavý ml. (1903-1963) a Cyril Jebavý, který v roce 1932 vystoupil z rodinné firmy a stal se ředitelem JASA Krahulčí, dalšího významného podniku v tomto oboru.

¹³ Viz MZA, fond H367, Karton 1, inv. č. 46/1

poli, na Náměstí Svobody (tuto filiálku vedla také Jebavého dcera Juliána) a také v Luhačovicích (od roku 1933).¹⁴

A. Jebavý starší a J. Jebavý byli také majiteli dalších nemovitostí v Brně, jako například domu na tehdejší ulici Arcivévodů Bedřicha v Zábrdovicích (dnešní ulice Trnitá), na ulici Křenová 39 a rovněž domů v Hodoníně a Bílovicích (zakoupen v roce 1916). V roce 1918 zakoupil A. Jebavý od brněnského stavitele Františka Pavlu celkem 91 m² z pozemkové parcely z tehdejší katastrální obce Křížová ulice za cenu celkem 2200,- Kč.¹⁵ Domy, které A. Jebavý na svém novém pozemku vystavěl, se nacházely na ulici Mackensenové, dříve Tivoli, dnes Jiráskova.

Obchod

Jak již bylo řečeno výše, po počátečním provozu začal ve 20. letech 20. století Adolf Jebavý starší rozvíjet svoji činnost v sídle firmy na ulici Křenová. V roce 1926 získal povolení dílny na masové konzervy, o tři roky později začal výrobní objekty rozšiřovat nástavbou a dalším vybavením. V roce 1934 pak začal spolu se stavitelem Vladimírem Slavíčkem realizovat nový čtyřpatrový dům, který by nahradil původní dům jednopatrový; v témže roce Jebavý v suterénu domu otevřel nový obchod. Návrh vchodu, portálu a vitrín realizovala firma Ergon z Brna v ceně 12.000 Kč.¹⁶ Návrh interiéru obchodu provedl Odborný závod pro řezníky a uzenáře Richarda Št'astného se sídlem v Brně.

V roce 1935 bylo modernizováno vybavení provozovny na Náměstí Svobody v Brně novým chladícím strojem. Z archivních pramenů se dochoval nabídkový leták společnosti Tatra a z něj bylo vybráno chladicí zařízení „TATRA-ATE“, konkrétně skříně „Agrarius“.

Z archivních dokumentů se můžeme dozvědět rovněž informace o obchodních zástupcích firmy. V roce 1938 byl zástupcem pro Bratislavu Ludevít Stein. Jeho povinností bylo zařídit odbyt konzervové šunky, uzeného masa, ze specialit krakovského salámu, hanáckých klobás, domácího uzeného dopékaného masa, anglické slaniny, atd. Z levnějších pak valašských klobás, točeného klobásového salámu. Objednávky měly být zasílány na dobírku, nebo důvěryhodným firmám bez dobírky. Obchodní zástupce dle dohody obdržel celkem 4% ze svých přímých a nepřímých objednávek.¹⁷

Obr. 1: Dobové ceníky

Firma pravidelně vydávala ceníky svých produktů, jako například tyto z archivu firmy:

V roce 1940 došlo k dalšímu významnému kroku v působení firmy. Adolf Jebavý založil veřejnou společnost spolu s těmito brněnskými podnikateli:

-Ladislav Horníček, továrník v Brně, Francouzská 27

-Adolf Jebavý, továrník v Brně, Křenová 35

-Gustav Kůrka, velkoobchodník v Brně, Kotlářská 19

¹⁴ Viz MZA, fond H367, Karton 1, inv. č. 48/8.

¹⁵ Viz MZA, fond H367, Karton 3, Inv. č. 95/3-6.

¹⁶ Viz MZA, fond H367, Karton 33.

¹⁷ Viz MZA, fond H367, Karton 30, inv. č. 229/23-27.

- Eduard Pokorný, továrnik v Brně, Josefská 5
- Vladislav Řádek, prokurista v Brně, Cejl 63
- Ferdinand Šilhan, továrnik v Brně-Žabovřeskách, Rumunská 100

Účelem této veřejné obchodní společnosti bylo společné provozování podniku pod firmou s názvem: „Řádek a spol., společnost pro zužitkování krve a jatečných vedlejších produktů“, německy „Řádek & Co., Gesellschaft für Blutverwertung und Verwertung von Schlachthausnebenprodukten“. Sídlem společnosti byly Městské ústřední jatky v Brně. Předmětem podnikání bylo „získávání, zpracování, zužitkování a obchodování krví z jatečných zvířat a jatečnými vedlejšími produkty, případně výrobky z nich“¹⁸. Základní jmění společenské obnášelo 60.000 Kč, z toho byl každý ze společníků povinen složit částku 10.000 Kč. Každý ze společníků byl povinen do společnosti dodávat veškerou krev, kterou získal při porážce vlastních jatečných zvířat, kromě toho množství, které potřebovali pro své krevní výrobky.

Z roku 1946 se rovněž zachoval záznam ze soutěže na dodávku masa a uzenin pro závodní kuchyni a kantýnu Zbrojovky Brno, n.p.¹⁹

Jedním z mezníků poválečné produkce firmy bylo získání živnostenského listu pro výrobu tekutého polévkového koření, kostek a masových koncentrátů, provoz v Brně na Křenové 35 v roce 1946 a prodej zvěřiny. Zvěřina byla dle archivních soupisů dodávána například do restaurací a jídelen podniků jako například n.p. Bat'a v Brně na Koblížné, Elektrárny města Brna, Vinárna Záduha na Náměstí Svobody, dále do Akademické menzy, do Kounicových kolejí, do Škodových závodů Brno, do Zbrojovky n.p., či do Sdružených závodů textilních, rovněž v Brně.

Firma A. Jebavého byla také dodavatelem masa pro armádu. Z dokumentů z roku 1945 – 1947 můžeme zjistit informace o dodávkách pro útvary brněnské posádky. Jednalo se o útvar 450, dále vojenské útvary ubytované na hradě. Měsíčně bylo dodáno přibližně 625 kg masa (přesnou potřebu masa bylo nutno nahlásit dodavateli dopředu, alespoň 12 hodin)²⁰. V roce 1947 (na období od 1. 8. do 31. 12.) se A. Jebavý rovněž zavázal dodávat zásoby masa pro výcvikové prapory, vojenské oddíly a proviantní sklad.

Obr. 3: Polepka na masové konzervy-vepřový guláš

Zaměstnanci a firemní oběžníky

V archivním fondu firmy se nachází také mnoho dokumentů s informacemi o zaměstnancích, platových a pracovních podmínkách. Firma byla velice často kontrolována a podléhala zákonům a vyhláškám, které bylo nutno dodržovat. Například z hlášení na základě kontroly v roce

1940, a obvinění, že firma nevyplácí prodavačkám ve svých obchodech přiměřený plat podle vyhlášky Ministerstva sociální a zdravotní zprávy, můžeme zjistit, jaké byly platové podmínky zaměstnanců (v tomto případě mladších zaměstnankyň) v té době. Nevyučená zaměstnankyně obdržela po dovršení 20 let plat 580 Kč, po dovršení 21 let 640 Kč, po dovršení 22 let 700 Kč a po dovršení 23 let plat 760 Kč měsíčně. Na základě této vyhlášky firma upravila platy svým prodavačkám na prodejních.

¹⁸ Viz MZA, fond H367, Karton 1, inv. č. 43/1-4.

¹⁹ Viz MZA, fond H367, Karton 30, Inv. č. 243/celé.

²⁰ Viz MZA, fond H367, Karton 30, Inv. č. 237/3-4.

Pracovní doba zaměstnanců nesměla činit více než 8 hodin ve 24 hodinách, resp. ne více než 48 hodin v týdnu. Do pracovní doby se počítala pohotovost v práci, u učňů mimo to čas k návštěvě školy.

Zajímavým zdrojem informací o provozu podniku jsou také firemní oběžníky. Jedná se o nejrůznější pravidelná oznámení a nařízení ze strany vedení firmy, například o přeložení zaměstnankyň v rámci prodejen, o sbírce na Německý Červený kříž (1940)²¹, či o odevzdávání potravinových lístků na mléko a tuky

V dalším z oběžníků z roku 1933 se dočteme praktická provozní oznámení, například, že za firemní automobily byli zodpovědní zásadně šoféři. Každou zaviněnou škodu měli uhradit, nebo zjistit viníka. Za tím účelem byli povinni denně provádět kontroly svého vozidla a každou škodu museli zapsat do knihy auta. Ředitel firmy rovněž upozorňoval zaměstnance, že je nutno spořit s vodou a elektrickým proudem s tím, že jeden z pracovníků byl v továrně pověřen denní kontrolou přetékajících nádob, kapajících kohoutků a znečišťování vody a jiný zaměstnanec byl pověřen kontrolou svícení a elektroměrů.²²

Válka, válečné škody a pohledávky

I firma Adolfa Jebavého se musela přizpůsobovat aktuálním politickým změnám a novým vyhláškám. V roce 1939 žádal Jebavý na Ministerstvu národní obrany o zařazení své továrny mezi registrované podniky důležité pro obranu státu. Tato žádost však byla s odůvodněním změněných poměrů označena za bezpředmětnou a zamítnuta.

A. Jebavý byl rovněž nucen doložit svůj árijský původ novým úřadům. Z tohoto procesu se dochovalo několik žádostí o dodání dokumentů, který A. Jebavý odeslal faráři z Horních Bor, kterého žádal o dodání křestních listů svých předků a dalším. V roce 1941 rovněž žádali o prokázání árijského původu jednoho ze zaměstnanců. Židovská otázka se A. Jebavého dotkla například také při pobytu v lázních, kam mu byla doručena informace o uvolněných bytech po brněnských Židech. Jebavý se měl vyjádřit, zda by mohl některý z bytů využít pro své zaměstnance.

Mezi omezeními v různých hospodářských odvětvích v Protektorátu Čechy a Morava bylo také vládou zastaveno živnostenské zkušebnictví a výzkumnictví. Z tohoto důvodu byla v roce 1944 zastavena také činnost Pracovní komise pro veterinárně-chemický výzkum masa.²³ Na základě tohoto rozhodnutí byl také rozeslán dotazník těm členům Společenstva řezníků, kterým byly zastaveny živnosti. Dotazník sloužil ke zjištění počtu a stáří strojů, které zůstaly v jejich podniku po uzavření. Příkaz k tomuto šetření dal der Wehrwirtschaftsoffizier des Wehrkreiskommando Böhmen und Mähren.

Jednota řezníků a uzenářů také informovala řeznické a uzenářské firmy, o nutnosti umístění přiměřeného množství masa do obchodů a to tak, aby bylo vše prodáno. Ostatní zásoby bylo doporučeno ponechat v chladárně s odůvodněním, že „tím se uchrání maso před znehodnocením, nebo zničením, neboť při leteckém útoku je zboží ve výloze i v obchodě ničeno střepinami, ohněm, pískem a prachem“.²⁴ O několik měsíců později pak byli členové Společenstva řezníků a uzenářů informováni o zákazu vystavování masa a masných výrobků ve výkladních skříních řeznicko-uzenářských podniků v Protektorátu Čechy a Morava. Podnik, který by tento zákaz porušil, mohl být potrestán pokutou až 500.000 Kč.

²¹ Viz MZA, fond H367, karton 1, inv. č. 56/3.

²² Viz MZA, fond H367, karton 1, inv. č. 56/31.

²³ Viz MZA, fond H367, karton 3, inv. č. 79/40.

²⁴ Viz MZA, fond H367, karton 1, inv. č. 79/43, 46.

Další z četných povinností podniků bylo nahlášení tzv. Luftschutzkomandu umístění firemní chladírny a chladicího materiálu (při eventuálním bombardování by pak bylo správně postupováno při odklizení s ohledem na tyto chladírny).

V prvních měsících po skončení války roku 1945 firmy odevzdávaly přihlášky válečných škod. Za firmu A. Jebavého byla přihláška odevzdána v červnu a dle firmy nebyla při bombardování závodu zjištěna žádná ztráta na životě ani zdraví. Ze škod na majetku však uvádí celkovou škodu ve výši 182.878,85 Kč.

Firma rovněž zaslala nevyřízené pohledávky za zboží a práci ve mzdě za zboží dodané německé veřejné správě, či německým veřejným podnikům. Jednalo se o nejrůznější částky za maso a uzeniny a to z května a dubna 1945. Jednalo se například také o pohledávku s bývalou německou firmou BOHUMIL ZDRÁHAL – Uzenářství Brno na Křížové ve výši 4540 Kč za dodané zboží, které zůstala tato firma krátce před osvobozením Brna dlužná. Další pohledávku na firmu KAREL SCHMIDT, uzenářství v Brně na ulici Vídeňská 4 ve výši 1263,- Kč. Dále za firmu LINDENTHAL – Kantina Flieghorst, Brno-Letiště za 1.410 Kč. Podnik A. Jebavého poptával také platby za zboží dodané zákopnickým vývažováním (Stellungsban) v Žabovřeskách, Jundrově, Slatině, Černovicích, Králově Poli, atd v celkové výši 167.628,- Kč²⁵

Členství v kulturních a sportovních organizacích a další veřejné aktivity

Součástí vedení významného podniku, členství v oborových komisích a šíření povědomí o řeznickém oboru byla prezentace na veřejnosti. A. Jebavý v roce 1938 a 39 přednášel na půdě brněnského rozhlasu. Přednášky na téma Československé masové konzervy a Výroba uzenin a masových konzerv byly vysílány krátkovlnnou stanicí do ciziny a zástupci rozhlasu požádali A. Jebavého o dodání textu v anglickém a španělském jazyce.²⁶

Adolf Jebavý byl významným čestným členem mnoha odborných, ale i kulturních a sportovních organizací, které hojně podporoval. V roce 1943 mu v dopisech z archivu firmy například děkuje Národní rada česká za příspěvek na podporu kulturní a sociální činnosti (ve výši 500 Kč), Zemská ústředna pro péči a dorost živnostenský děkuje za dar ve výši 200 Kč. V témže roce byl Adolf Jebavý také pověřen do nově vytvořené pracovní skupiny v rámci Zemské jednoty. Účelem této skupiny byl veterinárně-chemický výzkum masa.

Česká atletická amatérská unie se rovněž v roce 1943 rozhodla požádat významné osobnosti, podniky a korporace Čech a Moravy, aby přijaly členství v čestném výboru pro mezizemské utkání lehkých atletů Čechy – Morava. Z dopisu unie A. Jebavému se dočteme o návrhu o jeho zvolení za člena čestného výboru a o prosbě unie o návrh odměnění vítězů věcnými čestnými cenami, nebo peněžními částkami. Na toto A. Jebavý následně odpovídá, že děkuje za pozvání, jeho průběhu vyslovuje mnoho zdaru, poukazuje jim obnos 500 korun, ale vyhrazuje si, aby při eventuálním jmenování dárců nebyl jmenován.

V roce 1945, byl A. na schůzi předsednictva Společenstva řezníků a uzenářů jmenován finančním referentem Společenstva a také pověřen funkcí dozírat na finanční hospodářství v Přídělovací komisi při Společenstvu řezníků a uzenářů Brno-město.²⁷ Téhož roku byl také Dekretem Jednoty společenstev řezníků a uzenářů pro Čechy a Moravu v Praze jmenován členem společenstevního výboru.

²⁵ Viz MZA, fond H367, Karton 3, inv. č. 87/15-18.

²⁶ Celá přednáška A. Jebavého je dostupná v přepisu ve fondu firmy, viz MZA, fond H365, karton 32, inv. č. 254/15-21.

²⁷ Viz MZA, fond H367, karton 3, inv. č. 79/17.

Aktivity v odborném školství²⁸

1942 byl A. Jebavý členem přípravného výboru ve věci zřízení mistrovské školy řeznicko-uzenářské v Brně. Odborná skupina masného průmyslu ho rovněž poprosila o posudek, který by pak uplatňovali jako názor Hospodářské skupiny. Tento posudek byl na žádost vypracován v němčině.²⁹

I přes válečnou dobu stále probíhala zasedání Pracovní komise Jednoty společenstev řezníků a uzenářů pro Čechy a Moravu, jako například v roce 1944. Na tomto zasedání byla projednávána témata jako řeznicko-uzenářská škola a učební osnovy a budování programu, návrh na přestavbu této školy a zbudování nové odborné a studijní knihovny v této škole.

V podniku A. Jebavého proběhla v roce 1945 exkurze žáků z Učňovské školy v Ivančicích. O exkurzi informovalo Společenstvo řezníků a uzenářů, na které se škola obrátila. Cílem bylo provést jednou měsíčně exkurzi do Brna a spočívala by v tom, že učni včetně učitele navštíví střídavě každý měsíc největší závody, kde by celý den pracovali. V tomto případě se jednalo o 10 žáků z I. – III. ročníku.

Export

Firma A. Jebavého byla rovněž velice úspěšným exportérem do mnoha zemí po celém světě. Čilý zahraniční obchod provázelo mnoho nařízeních a doporučení, ale také upomínek a komplikací. Z roku 1941 máme například doloženou dodávku konzerv do Hamburku a do Sofie (pro firmu „EGEA“), dále můžeme mezi archivními dokumenty nalézt pohledávky a upomínky firmám, například z dodávky do Alexandrie. Jednalo se o pohledávku šunky v ceně 9095 korun. Zástupce firmy, Ital E. Lindi o sobě dle A. Jebavého od vypuknutí války nepodal žádné zprávy. Firma proto žádala Národní banku pro Čechy a Moravu v Praze o odpis do 50% výše pohledávky

Další z dochovaných pohledávek byla například pohledávka u firmy Joseph Singer v Paříži. Naposledy dle firmy platili v roce 1939, když objednávali 115 kg „Jambon de Prague“ (tedy Pražskou šunku) a od té doby od nich rovněž nebyly doručeny žádné zprávy.

Z dokumentace o exportu v letech 1937 – 1943 a 1945 – 1947 můžeme vyčíst, že firma kromě dvou zmiňovaných destinací exportovala také do Německa, SSSR, Anglie, Spojených států amerických a Palestiny.

Zajímavým zdrojem informací o zahraničním obchodu a o poptávkách českým firmám jsou také poptávkové listy. Pokud se jednalo o zahraniční pobočky českých firem a společností, objednávky a korespondenci vyřizovala Poptávková služba v Praze. Například firma T. S. Quartson & Company, Gold Coast, British West Africa se zajímala mimo jiné o hovězí maso v sudech (beef in barrels), vepřové nožky v sudech (pigs feet in barrels)

A. Jebavý také sám hledal zahraniční zástupce například pro prodej šunky, masových speciálních paštik v konzervě, uzenek a trvanlivých salámů. Z nabídek zahraničních poptávek si vybral Anglii, Belgii, Francii, Holandsko, Indii, Itálii, Nový Zéland, Palestinu, Řecko, Švédsko, Švýcarsko a USA.

Firma A. Jebavého pro účely exportu vyráběla rovněž malé konzervované šunky ve čtyřhranných krabicích (byly asi o 10% dražší než normální šunky). Byly baleny po 48 ks (jednolibrové) nebo 24 ks (dvoulibrové) do Zámořských beden. Z Brna byl dle doložené

²⁸ K vývoji odborné řeznické-uzenářské školy v Brně zde: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_skoly&load=958.

²⁹ Viz MZA, fond H367, karton 3, inv. č. 99/1.

dokumentace z roku 1938 do Terstu vypravován sběrný vagón, který byl nejpozději osmého dne na místě. Tento vagón byl vypravován každý týden ve čtvrtek.

Ze strany SSSR byl dle archivních dokumentů z roku 1938 velký zájem o mražené masné krémy, což je doloženo korespondencí obou stran a následnými objednávkami. Ve stejném roce probíhala rovněž jednání s USA, kde měli zájem o výrobky firmy. Zajímavá ovšem byla také myšlenka zařídit u příležitosti Světové výstavy v New Yorku ochutnávku pražské šunky.³⁰ Další informace o této výstavní prezentaci se však v archivu nedochovala.

V USA, jak již bylo řečeno výše, působilo několik československých organizací, které zprostředkovávaly obchodní styky s domovinou. Například „O.K. – Informační služba americkým Čechoslovákům“. Jednalo se o společnost, která dodávala krajanům v USA hospodářský časopis. Po zjištění zájmu zřídili rovněž filiálku v New Yorku a také v Londýně, což bylo nákupní místo kolonií. Pracovníci této firmy cestovali například i do jižní Ameriky, kde zjišťovali odbytové podmínky pro československé výrobky. Z jednoho z dopisů A. Jebavému: „Jde nám o to, aby československé zboží bylo prodáváno lidmi našimi, kteří mají u nás ve státě svoje krevní svazky a tím i morálně na prosperitě domácího průmyslu byli interesováni.“³¹

Vydavatelství Czechoslovak Trade and Industry si v dopise A. Jebavému z roku 1938 stěžuje, že „cizí propaganda pracuje proti nám již dnes a to zvláště v Anglii a USA tvrzením, že Československo přestává být státem průmyslovým a vývozním a že se stalo státem čistě zemědělským. Musíme ukázat cizincům ihned v počátcích této nepravdivé propagandy, že náš stát má i nadále možnost udržeti si svá zahraniční odbětiště a doufáme proto, že ani vaše ct. firma neodmítne spolupráci na této akci.“³²

Ochranné známky a reklama

Ochranná známka je identifikací výrobků firmy, log a sloganů a celé značky. Jedná se o „grafické znázornění tvořené zejména slovy, písmeny, číslicemi, barvou, kresbou, nebo tvarem výrobku, či jeho obalu“.³³

Obr. 4 a 5: Ochranné známky Delica a Everest

Například kolem roku 1938 měly ochrannou známku tyto produkty firmy A. Jebavého: obrázek voják, dva lvi, hospodyňka, nápis „Hovězí guláš“, známky se obnovovaly vždy po deseti letech. Dle archivních záznamů z roku 1947 byly v roce 1946 zapsány tyto známky: Delica, fantastický znak A. Jebavého, obraz prasete nad krabicí Delica, Everest, Delica užší nápis na krabici, dva lvíci, hovězí guláš, voják a hospodyně.

³⁰ Viz MZA, fond H367, karton 30, inv. č. 240/109.

³¹ Viz MZA, fond H367, karton 30, inv. č. 240/101.

³² Viz MZA, fond H367, karton 30, inv. č. 240/103.

³³ Viz <https://www.upv.cz/cs/prumyslova-prava/ochranne-znamky.html>.

Součástí úspěšného prodeje je prezentace výrobků firmy a s tím související grafika, loga a propagační materiály. Adolf Jebavý na designu log výrobků a na reklamních sloganech spolupracoval s mnoha reklamními společnostmi, například s reklamním a prodejním poradcem, Antonínem Hromkem z Prahy, který pro firmu navrhl reklamní texty, návrh propagace výrobků a také naplánoval jakousi reklamní kampaň, která by obsahovala také oznámení do magazínů, reklamní prospekt, či dopis pro zákazníky.³⁴

Adolfa Jebavého v roce 1944 také oslovila firma Baal Film Ing. Bohuslava Krátkého z Prahy, která již od 30. let 20. století vytvářela krátké propagační reklamní filmy společně. Zákazníky této firmy byly významné podniky z celého Československa a k dispozici byly vlastní ateliéry a grafické oddělení.³⁵ S tím souvisela dochovaná korespondence také s firmou Repra – ústřednou reklamních praktiků, která firmě v roce 1944 doporučovala umístění propagačních reklamních filmů v kinech a v roce 1938 pro firmu navrhla letáky, nápisy na roletách ve výkladu firmy, a další.³⁶

Po roce 1948 a znárodnění firmy

Proces znárodnění podniků potravinářského průmyslu vycházel z dekretu prezidenta republiky č. 101/1945 Sb. a zákonem č. 115/1948 Sb. a probíhalo v několika fázích. K 29. únoru 1948 zřídilo Ministerstvo výživy tzv. Ústřední národní správu podniků masného průmyslu s národními správci, dosazovanými do jednotlivých podniků. Ačkoli byli majitelé zbaveni většiny práv, stále byli formálními vlastníky podniků. V roce 1949 byla funkce těchto národních správců zrušena a firmy byly zařazeny do národního podniku Masna. Znárodnění se dotklo všech středních podniků nad padesát zaměstnanců.³⁷

Zmocněncem pro národní správu firmy Adolfa Jebavého byli od 4. 3. 1948 František Duma a Josefa Žďárová, která prováděla administrativu národní správy. Tito zmocněnci vedli podnik, do něhož byli jmenováni zásadně samostatně a s péčí řádného hospodáře podle směrnic z roku 1945. Za hospodaření a provoz podniku nesli plnou zodpovědnost vůči Ústřední národní správě podniků masného průmyslu.

Národní správce Duma byl také pověřen výnosem Ústřední národní správy podniků masného průmyslu ke kontrole pokladny firmy. Výsledky kontroly byly předloženy a zachovaly se v archivu firmy v kopiích:

Stav pokladny ke dni 4. 3. 1948 32.921.90 Kčs.

Ve zprávě o daňovém zatížení firmy bylo uvedeno toto:

„Firma je veřejnou obchodní společností, vlastní pouze kancelářské a provozní zařízení v bilanční hodnotě Kčs 397,336,-. Jinou činností výrobní je výsek syrového masa.“

K provozu v revidovaném období firmy národní správce uvádí toto: *„v roce 46 bylo pořízeno nákladní auto a v plánovaných investicích hodlá firma pořídit jednu narážecíku a zařízení udíren s dopravní drabou. Kapacita podniku je využita na 70%. Ke konci revidovaného období bylo v závodě zaměstnáno 18 zručných dělníků, 2 pomocní dělníci a 1 učeň, 21 zaměstnanců ve vyšších službách a z toho 6 úředníků, 6 vedoucích prodejen a 9 prodavaček.“*

Ke mzdovým a platovým poměrům:

„Nejnižší skutečný výdělek u dělníka při časové mzdě činí 588 týdně, nejvyšší skutečný výdělek při časové mzdě je 880 týdně. Nejvyšší měsíční platu u úřednictva činí 5,200, nejnižší 3,250. V kontrolovaném období

³⁴ Viz MZA, fond H367, karton 32, inv. č. 253/5.

³⁵ Viz MZA, fond H367, karton 32, inv. č. 253/11.

³⁶ Viz MZA, fond H367, karton 32, inv. č. 253/13, 45.

³⁷ Viz KUKLÍK, Jan. *Znárodnění Československo*. Praha : Kosmas, 2010.

zúčastnili se 2 zaměstnanci žňové brigády po dobu 1 měsíce.“

K administrativě závodu:

„Podnik provozní účetnictví nemá zavedeno, ale výroba jest statisticky zachycena, jak co do množství, tak i docílených obrátů u jednotlivých druhů zboží. Finanční účetnictví jest podvojně, propisovací systém Arvill-samostatná mzdová a skladní účtárna není zavedena. Kalkulace výrobků prováděl majitel podniku p. Adolf Jebavý.

Pracovní morálka u zaměstnanců jest velmi dobrá. Jediná závada tkví v nedostatku potřebných surovin“.

Leopold Kapoun, předseda závodní rady, pak v hlášeních uvádí, že závod trpí nedostatkem zapracovaných sil a nerovnoměrným přísunem surovin z rozděloven, což má za následek špičkové a těžko zvladatelné vypětí sil.³⁸ Ze zápisu z kontroly v březnu roku 1948 můžeme také vyčíst stav strojího vybavení závodu.

Po roce 1948 nebyla jedinou změnou ve firmě národní správa, ale také název firmy a to na A. Jebavý n. p. Masna – Závod Jebavý. To byly také jedny z posledních let bývalého významného masného a uzenářského podniku, který prožil svoji historii v první polovině 20. století. Firma A. Jebavého byla v roce 1951 vymazána z obchodního rejstříku.

Závěrem

Tento příspěvek představuje přehled produkce a vývoje významného rodinného podniku Adolfa Jebavého staršího, který se v průběhu let stal významným výrobcem a exportérem a má své pevné místo na seznamu brněnských podnikatelů.

Zásadním pramenem při tvorbě této studie byl firemní fond, uložený v Moravském zemském archivu v Brně pod číslem 1469, zn. H 367. Obsahuje dokumenty firmy a v menší míře i rodiny s datací od konce 90. let 19. století, tedy přelomu století a období stále ještě silného rozmachu průmyslové výroby. I v této době do velkých měst přicházeli budoucí velkopodnikatelé, případně se ještě školili a vzdělávali ve svých oborech, aby za několik desítek let vybudovali prosperující podniky, jejichž slávu zadusila 2. světová válka a následné politické a hospodářské změny. I tuto linii můžeme sledovat v dochovaných dokumentech firmy.

Nejstarší zastoupené období (tedy konec 19. století) zastupují spíše osobní vysvědčení, výuční listy, pracovní knížky a kupní smlouvy původních parcel a objektů pro potřeby firmy. Další rodinné dokumenty, jako například osobní korespondence, se ve fondu objevují paralelně s „pracovními“ záznamy víceméně po celou dobu působení firmy, minimálně však do konce 40. let 20. století. Nejvíce zastoupenou skupinou jsou dokumenty z 30. let 20. století. Jedná se o rozsáhlý soubor nejrůznějších interních firemních nařízení, stavebních úprav, ceníků, povolení na rozšíření výroby, patentů a ochranných známek (ty se pak v rámci fondu objevují v dalších podobách i ve 40. letech 20. století).

Zajímavým pramenem jsou rovněž nejrůznější interních nařízení určená zaměstnancům, ale i pravidelně vydávané pokyny pro majitele firmy, často ovlivněné dějinnými událostmi. Takto můžeme sledovat například pokyny k vybudování krytu, k hlášení chladících zařízení pro evidenci v případě náletu, stejně jako zákaz vystavování masa ve výlohách, rovněž v případě náletu. Firma samozřejmě úzce spolupracovala s armádou, pro kterou dodávala zejména masové konzervy, ale i s dalšími významnými podniky, kde zajišťovala závodní kuchyně pro zaměstnance.

³⁸ Viz MZA, fond H367, Karton 1, inv. č. 48/3.

Samostatnou a rovněž neméně zajímavou kapitolou je četná korespondence ohledně exportu výrobků do zahraničí, zajišťování obchodních zástupců a jejich hlášení ohledně stavu obchodu, či logistika k vývozu zboží.

V závěrečné kapitole příspěvku jsem shrnula informace z velmi rozsáhlé dokumentace událostí roku 1948, které zásadně ovlivnily chod firmy a přispěly k jejímu postupnému zániku v roce 1951. Každé ze zmíněných období, které je doloženo dokumenty ve fondu firmy by si zasloužilo důkladnější rozbor a především zasazení do dějinných událostí v kontextu města Brna, průmyslu, ale i jen samotného řeznického řemesla, propagace, prodeje, atd. Velký dík patří v první řadě paměťovým institucím, které tyto historické dokumenty uchovávají a zpřístupňují tak badatelům k hlubšímu zkoumání, či zachycení dílčích témat z dějin měst a průmyslových odvětví.

Seznam literatury a pramenů (References)

Archivní prameny (Archival Sources)

Moravský zemský archiv v Brně

- f. Adolf Jebavý, továrna uzenin a masových konzerv, H367
- f. C11

Literatura (Bibliography)

FILIP, Vladimír – SCHILDBERGER, Vlastimil. (2013). *Brno-Brünn 1939-1945: Roký nesvobody, Jahre in Unfreiheit Díl/Teil III*. Brno : Josef Filip 1938.

KUKLÍK, Jan. (2010). *Znárodně Československo*. Praha : Kosmas.

Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, sv. 3. Praha : Mladá Fronta, 2007.

STEINHAUSER, Ladislav. (2010). *700 let se lvem ve znaku*. Brno : Český svaz zpracovatelů masa.

STEINHAUSEROVÁ, Hana. (2012). *Z historie řezníků a uzenářů v Brně*. Bakalářská diplomová práce. Brno : Masarykova univerzita, 47 s.

VONDRUŠKOVI, Alena a Vlastimil. (2015). *Průvodce českou historií. Řemesla a výroba*. Praha : Vyšehrad.

VYSKOČIL, Aleš. (2014). *Brno – Průmyslové město*. Praha : Paseka, 103 s.

Internetové zdroje (Internet Sources)

<https://www.upv.cz/cs/prumyslova-prava/ochranna-znamky.html>

https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_skoly&load=958

<https://www.velebny.cz/reznic-a-uzenari>

<https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=preview&image=18882>